

LOZAN BARIŞ KONFERANSI ÖZELİNDE İSTANBUL-ANKARA MÜNASEBETLERİ VE İSTANBUL HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI

Nurten ÇETİN*

ÖZ: Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde 19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlatılan "Türk İstiklal Savaşı" 1922'de Türk ordusunun zaferi ile sonuçlandı. İtilaf Devletleri ile Ankara Hükümeti arasında Mudanya Mütarekesi imzalandı. Mütareke ile Yeni Türkiye Devleti, İtilaf Devletleri tarafından fiilen tanınmış oluyordu. Mütarekenin imzalanmasından sonra, sıra barış antlaşmasının imzalanmasına geldi.

İtilaf Devletleri Lozan barış görüşmelerine hem İstanbul Hükümeti'ni hem de Ankara Hükümeti'ni davet ettiler. Bu davet, saltanatın kaldırılması yolunda önemli bir adım oldu. Bu çalışmada, İtilaf Devletleri tarafından İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti'nin Lozan Konferansı'na davet edilmeleri üzerine her iki hükümetin davet karşısındaki tutumları, İstanbul'un konferansa katılma isteğinin Ankara'da kamuoyunda, siyasi çevrelerde ve TBMM'de yarattığı etkiler ile İstanbul Hükümeti'nin istifası ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Hükümeti, Ankara Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Tevfik Paşa, Lozan Barış Antlaşması, Saltanat.

THE RELATIONS OF ISTANBUL-ANKARA AND THE RESIGNATION OF THE ISTANBUL GOVERNMENT RIGHT BEFORE THE LOZAN RECONCILIATION CONFERENCE

ABSTRACT: "Turkish Independence War", begun by the leadership of Mustafa Kemal Pasha in 19 May 1919, ended up with the victory of Turkish army. The Mudanya Armistice Treaty was signed between the allied powers and the Ankara government. With the Mudanya Armistice Treaty, new Turkish government was virtually recognized by Allied Powers. After the armistice treaty, it was time to sign the peace treaty.

The Allied Powers invited both Istanbul and Ankara governments for Lausanne peace talks. This invitation became important step to abolish the sultanate. In this study, the attitudes of both Ankara and Istanbul governments to the invitation, the effects of Istanbul's request to join to the conference in Ankara, the public opinion, the political milieu and the Grand National Assembly and the resignation Istanbul government were examined.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Keywords: The Istanbul government, the Ankara government, Mustafa Kemal Pasha, Ahmed Tevfik Pasha, the Lausanne Peace Treaty, the sultanate.

Giri

Bilindi i gibi Mustafa Kemal Pa a'nın Samsun'dan Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya çalı tı ı dü ünçe, halk egemenli ine dayalı yeni bir Türk devleti kurmaktı. Mustafa Kemal Pa a, bu dü ünçesini *Nutuk* adlı eserinde 1919'da ülkenin içinde bulundu u durumdan bahsettikten sonra öyle açıklıyordu: “*Efendiler, bu vaziyet kar ısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyeti milliyeye müstenit, bilâkaydii art müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek! te, daha, stanbul'dan çıkmadan evvel dü ündü ümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına ba ladı umuz karar, bu karar olmu tur*¹.

Nitekim 23 Nisan 1920'de TBMM açılıncaya kadar yapılan uygulamalar ve alınan kararlarda bu dü ünçenin izleri görülür. Mustafa Kemal Pa a'nın TBMM açıldı nda meclise verdi i dört maddelik önergede ise TBMM'nin üzerinde hiçbir kuvvet olmadı ı belirtiliyor ve önerenin sonunda padi ah ve halifenin baskı ve zordan kurtarıldı ı zaman meclisin koyaca ı kanunlara göre yerini alaca ı ifadesi yer alıyordu². Yeni Türkiye Devleti'nin ilk anayasası olan 20 Ocak 1921 tarihli Te kilat-ı Esasiye Kanunu'na, egemenli in kayıtsız artsız ulusa ait oldu u hükmü konulmu tu³. Ankara Hükümeti bu hükümle, açıkça ki isel egemenli e dayanan Osmanlı saltanatını artık kabul etmiyordu.

Mustafa Kemal Pa a'nın önderli inde ba latılan Millî Mücadele, ba langıçta Kuva-yı Milliye tarafından yürütölmü daha sonra TBMM'nin düzenli ordu birlikleriyle zafer kazanılmı tır. stanbul Hükümeti, Sadrazam Ahmet Tevfik Pa a'nın ba kanlı nda Ba kumandanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılması ve 9 Eylül 1922'de Türk ordusunun zmir'e girmesinden sonra toplanmı tır. Hükümet bir tebrik telgrafı hazırlamı ve 10 Eylül 1922'de Mustafa Kemal Pa a'ya göndermi tir. Ahmet Tevfik Pa a bu telgrafında Mustafa Kemal Pa a'ya “*Kumandan-ı besâlet unvan Mustafa Kemal Pa a Hazretlerine*” ekinde hitap etmi tir. Devamında ise “*Anadolumuzun ve Türk ili olan zmir ehrimizin tahlisi emrindeki muvaffakiyet-i faika Osmanlılı ın mefahirine pek parlak bir sahife-i celadet ilave etmi tir. Bu hususta gerek taraf-ı âli-i kumandanilerinden gerek bil cümle erkân ve ümerâ ve zabitan ve efrad taraflarından ibraz olunan meser-i*

¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, 1919-1920, C. I, stanbul 2001, s. 13.

² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, 1920-1927, C. II, stanbul 2001, s. 438.

³ Suna Kili, *Türk Anayasaları*, stanbul 1982, s. 36.

LOZAN BARIŞ KONFERANSI ARIFESİNDE İSTANBUL-ANKARA MÜNASEBETLERİ VE İSTANBUL
HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI

celadet ve hamiyet ber-averde-i lisân-ı tebcil ve tahmid ve muvaffakiyet-i vakı'a tebrik ve tes'id edilmekle beraber ühedamızın erva-ı tayyibelerine fatihalar ithaf olunur efendim"⁴ demi tir. Görüldü ü gibi daha önceleri stanbul Hükümeti tarafından asi olarak adlandırılan Mustafa Kemal Pa a'ya bu defa kahraman, yi it olarak hitap edilmi ti.

zmir'de Mustafa Kemal Pa a ile bir görü me yapan Fransız Fevkalade Komiseri General Pellet, zmir'den döndükten sonra Ahmet Tevfik Pa a'yı ziyaret etmi ti. Pellet, bu görü mede Ahmet Tevfik Pa a'dan, bo azlara kar ı harekâtın birkaç gün geri bırakılması için Ankara Hükümeti nezdinde arabuluculuk yapmasını istemi , Fransız, ngiliz ve Osmanlı kuvvetlerinden 10.000 ki ilik bir ordunun Trakya'ya gönderilmesini teklif etmi tir. Sadrazam Ahmet Tevfik Pa a, Trakya'nın Ankara Hükümeti'ne devri kararla tırılırsa, arabuluculuk yapabilece ini söylemi ti⁵. Ahmet Tevfik Pa a'ya göre stanbul ile Anadolu arasında bir ikilik yoktu. stanbul Hükümeti de vatanın ve milletin kurtulu u için çalı maktaydı. O güne kadar stanbul ile Ankara arasında görülen anla mazlıklar sadece bir ekilden ibaretti. tilaf Devletleri tarafından Türk tarafı bir konferansa davet edilecek olursa Türk hukukunu savunmak ve haklı taleplere ula mak için çalı ılacaktı⁶. Ahmet Tevfik Pa a bu do rultuda basına zaman zaman demeç vermekteydi. Bu durum Ankara'da ho kar ılanmıyor ve tepkilere neden oluyordu⁷.

Di er taraftan Ankara Hükümeti ile barı yapmaktan ba ka çare olmadı ını dü ünmeye ba layan tilaf Devletleri adına General Pellet'in ardından, Franklin Bouillon da Mustafa Kemal Pa a ile görü me yapmak için zmir'e gelmi ti⁸. Bu görü meler neticesinde Ankara Hükümeti ile tilaf Devletleri temsilcileri 3 Ekim 1922'de Mudanya Konferansı'nda bir araya gelmi lerdir. Konferans görü meleri 11 Ekim'e kadar devam etmi sonuçta Ankara Hükümeti'nin tekliflerinin genel olarak kabul edildi i "Mudanya Mütarekesi" imzalanmı tı⁹.

⁴ Mithat Serto lu, "Mustafa Kemal Pa a ile Son Sadriâzâm Ahmet Tevfik Pa a'nın Münasebetlerine Dair Belgeler", *Milli Kültür*, s. 63, Aralık 1988, s. 103.

⁵ Selahaddin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV, stanbul 1991, s. 194-195.

⁶ *Ak am*, 29 Eylül 1338/29 Eylül 1922, nr. 143.

⁷ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, C. 2, stanbul 1997, s. 815-816.

⁸ Erdal Aydo an, "Tüm General Arif Hikmet Gerçekçi'nin Günlü ünde Refet Pa a'nın stanbul'a Gidi i Kar ılanması ve stanbul'daki lk Günleri", *Ankara Üniversitesi Türk nklâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 27-28, Kasım 2001, s. 254.

⁹ Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 236.

1-SALTANATIN KALDIRILMASINA GİDEN YOL

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından altı gün sonra yani 17 Ekim'de Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, oğlu Ali Nuri Bey aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermişti. Ahmet Tevfik Paşa bu telgrafında, kazanılan zaferin bundan sonra İstanbul ile Ankara arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve ikili ilişki ortadan kaldırdığını, millî birliği sağladığını, ancak tilaf Devletleri ile henüz bir barış antlaşması imzalanmadığından Avrupa ehirlerinden birisinde toplanacak olan barış konferansına her iki tarafın davet edileceğinin bilindiğini belirtmiş, bu nedenle önemli kararların önce İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasında tespit edilmesini, milletin hukukunun savunulmaya çalışılmasını, bunun Ankara Hükümetince de onaylanacağı kanaatinde bulunduğunu bu nedenle kendileri ile görüşme yapmak için duruma hâkim ve Ankara'nın güvenine sahip bir kişinin gizli talimat ile derhal görevlendirilmesini istemiştir¹⁰.

Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Tevfik Paşa'nın bu telgrafını cevapsız bırakmamıştır. İstanbul'da bir nevi Ankara'nın temsilcisi görevini üstlenmiş olan Hamit Bey'e, Ahmet Tevfik Paşa'ya ulaştırılmak üzere bir telgraf çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafında, Türkiye'nin aleyhindeki her türlü teebbüsün TBMM hükümetince her zaman dikkate alındığını ve buna karşı tedbirlerin düzenlendiğini, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ekli ve mahiyeti belirlenen Yeni Türkiye Devleti'nin kurulduğunu beri Türkiye'nin geleceğine el koyduğunu, bundan sonra tek yetkilinin ancak TBMM hükümeti olduğunu ve bunun bütün dünyaca bilindiğini yazmıştır. Devamında TBMM ordularının kazandığı kesin zaferin sonucu olan konferansta, Türkiye Devleti'nin yalnız TBMM hükümeti tarafından temsil edilebileceği, gayri meşru ve hukukî olmayan heyetlerin ve bu gibi heyet üyelerinin imdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da devletin siyasetini karıştırmaktan uzak durmalarını ifade etmiştir¹¹.

Toplanacak barış konferansı ile ilgili görüşmeler devam ederken Mudanya Mütarekesi hükümleri gereğince Türkiye'ye bırakılan Trakya'yı teslim almak için TBMM'ce Refet Paşa görevlendirilmiştir. 19 Ekim'de İstanbul'a gelen Refet Paşa, büyük ve çoklu törenlerle karşılandı. Kabata

¹⁰ ATASE Arşivi, ATA. ZB., Kutu No: 33, Gömlek No:51, Belge No: 51-1, 51-2, TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, Ankara 1960, s. 269-270, *kdam*, 4 Teşrin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 9307, s. 1, *leri*, 4 Teşrin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 1706, s. 1, *Tevhid-i Efkâr*, 4 Teşrin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, s. 1, nr. 3533, *Peyam-ı Sabah*, 4 Teşrin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 11835, s.1.

¹¹ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 269-270, *leri*, 4 Teşrin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 1706, s.1, *Tevhid-i Efkâr*, 4 Teşrin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 3533, s. 1, *Peyam-ı Sabah*, 4 Kasım 1338/4 Kasım 1922, nr. 11835, s. 1.

iskelesinde Refet Pa a'yı kar ılamaya gelenler arasında Ahmet Tefvik Pa a'nın o lu padi ah yaveri Erkân-ı Harp Binba ısı Ali Nuri Bey de hazır bulunuyordu. Ali Nuri Bey “*Zat-ı ahane namına beyan-ı ho amedi ederim*” demesinden sonra, Refet Pa a “*Makam-ı Mualla-yı Hilafet'e hissiyat-ı diyanetkâranemi ibla ediniz*” diyerek sözlerinde padi ahlı a yer vermedi i gibi, halifenin ahsını da zikretmiyordu. Refet Pa a bu sözleriyle, yakında meydana gelecek olayların i aretini de vermi oluyordu. Refet Pa a, Fatih Belediye dairesinde Sadaret Yaveri Salahaddin Bey'e, Ahmet Tefvik Pa a ile ilgili olarak unları söylüyordu: “*Tevfik Pa a'nın muhterem ellerinden öperim. Anadolu, stanbul'da Sadrazam bilmiyorsa da gerek ben, gerek BMM Hükümeti kendilerini zat-ı fehametsimat nam-ı mübecceliyle yad eder ve hürmet ve tazimatına asla haleb getirmez. Çünkü Tefvik Pa a memalik-i islamiyeyi i gal eden mülevves vücudlar esnasında de il nice defalar i bu makam-ı muallayı i gal buyurmu bir zat-ı fehametsimat olduklarından betekrar hürmet ve tazimatlarımı arz eylemekli inizi rica ederim*”¹² diyerek yine sözlerinde padi ahlı a yer vermeme ve halifenin ahsını da zikretmemi tir.

Son Osmanlı Hükümeti'nin kabinesindeki bazı bakanlar, toplanacak barı konferansında kendilerinin de mutlaka temsil edilmesi gerekti ini dü ünüyorlardı. Bunlardan biri, Hariciye Nazırı Ahmet zzet Pa a idi. Ahmet zzet Pa a'ya göre stanbul Hükümeti'nin konferansa temsilci göndermesi faydalı olacaktı. Çünkü görü meler sırasında heyetler arasında bazı anla mazlıklar ve çeki meler olabilirdi. stanbul temsilcileri bu durumda arabuluculuk yapmak suretiyle tarafları uzla tıracaktı. Bu nedenle Ankara'nın da onaylayaca ı ve Ankara delegeleriyle uyum içinde çalı abilecek bir ki inin stanbul hükümeti adına konferansa katılması uygun görülmü tü¹³. Ahmet zzet Pa a bu dü üncelerini bir tezkire ile 23 Ekim 1922 tarihinde sadrazamlık makamına bildirdi¹⁴.

Bu arada 27 Ekim'de tilaf Devletleri'nin stanbul temsilcileri tarafından, stanbul ve Ankara hükümetleri ifahi bir notayla 13 Kasım'da Lozan'da toplanacak olan konferansa davet edildiler¹⁵. tilaf Devletleri, Ankara ve stanbul hükümetlerini barı masasına birlikte oturtmayı çıkarları açısından gerekli görmekteydiler¹⁶. Böylece Türkiye'yi bölmeyi hedeflemelerdi. Ayrıca TBMM'nin me ru varlı ını da kabul etmemi olacaktı. Özellikle ngiltere Dı i leri Bakanı Lord Curzon, TBMM ile

¹² Ali Satan, *Halifeli in Kaldırılması*, stanbul 2008, s. 140.

¹³ Âli Türkgedi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948, s. 182.

¹⁴ Metin Ayı ı 1, *Mare al Ahmet zzet Pa a*, Ankara 1997, s. 260.

¹⁵ Ayı ı 1, *age*, s. 260.

¹⁶ Na it Hakkı Ulu , *Halifeli in Sonu*, stanbul 1975, s. 61.

birlikte İstanbul Hükümeti'nin de konferansa çağrılması görüşünde ısrarcıydı. Lord Curzon'un bu ısrarcı çabaları, bir nevi İstanbul Hükümeti'nin de sonunu hazırlıyacaktı¹⁷.

Diğer taraftan 19 Ekim'de İstanbul'a geldiğini belirttiğimiz Refet Paşa, 29 Ekim'de Padişah Vahideddin ile görüşmüştür. Refet Paşa, Padişah'a bağlılığını sunduktan sonra Ankara'dan aldığı talimat doğrultusunda İstanbul Hükümeti'nin istifasını istedi¹⁸. Dört saat süren bu görüşme sonucunda Refet Paşa, Padişah'ın tahtından ve hilafet makamından vazgeçmeyeceğini anlamı¹⁹.

Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraftan olumlu cevap alamayan Ahmet Tevfik Paşa, bu kez de 29 Ekim 1922 tarihinde doğrudan TBMM başkanına bir telgraf göndermiştir. Ahmet Tevfik Paşa bu telgrafında özetle, 17 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği telgraftaki benzer talepleri yinelemiştir. Konferansa Osmanlı Hükümeti'nin de, Ankara Hükümeti'nin de davet edildiğini, Osmanlı Hükümeti konferansa katılmazsa bunun devletin altı asırdan fazla zamandan beri var olan ve korunan bütün İslam dünyasının alakadar olduğu tarihi hüviyetini kökten yok edeceğini, TBMM'nin konferansa katılmamasının ise dünyanın beklediğini ve özlem duyduğu barışı, neticesiz bırakacağını söylemiştir. Ayrıca bu önemli sorumlulukları, ne Osmanlı hükümetinin ne de TBMM'nin kabul edemeyeceğini, hem ülkenin geleceğini hem de vatanın hukukunun savunulması için müzakerede bulunmak üzere TBMM'ce tayin edilecek bir kişinin özel bir talimatla hemen İstanbul'a gönderilmesini, bu teklifi uygun görülmezse de İstanbul heyetinden Ziya Paşa'nın Ankara'ya gönderileceğini ifade etmiştir²⁰.

Ahmet Tevfik Paşa, TBMM başkanına çektiği bu telgrafın gerekçesi olarak da Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen cevabi telgrafın kendisine ulaşmadığını hatta bu telgraftan gazeteler vasıtasıyla haberdar olmasını göstermiştir²¹. Ahmet Tevfik Paşa, konuyla ilgili

¹⁷ Salâhi R. Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, C. III, Ankara 2008, s. 1759.

¹⁸ Satan, *age*, s. 142.

¹⁹ Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdeddin*, İstanbul 1997, s. 244.

²⁰ ATASE AR V, ATA ZB, Kutu No: 33, Gömlek No:51-4,51-5, *leri*, 1 Teşrin-i Sani 1338/ 1 Kasım 1922, nr.1703, s.1, *kdam*, 1 Teşrin-i Sani 1338/ 1 Kasım 1922, nr. 9204, s. 1, *Vakit*, 1 Teşrin-i Sani 1338/1 Kasım 1922, nr. 1755, s.1, *Peyam-ı Sabah*, 4 Kasım 1338/ 4 Kasım 1922, nr. 11835, s. 1, *Peyam-ı Sabah*, 1 Teşrin-i Sani 1338/1 Kasım 1922, nr. 11832, s. 1. Tevfik Paşa'nın bu telgrafı saltanatın kaldırılması için hızlandırmıştır. Rauf Orbay'ın Hatıraları, *Yakın Tarihimiz, Birinci Mevritiyetten Zamanımıza Kadar*, C. 4, S. 41, İstanbul 6 Aralık 1962, s. 48.

²¹ *Akşam*, 5 Teşrin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr. 1480, s. 3.

geli meleri ve İstanbul Hükümeti'nin görüşlerini gazetelerden birine verdi i demecinde öyle açıkladı tır: “*Te rin-i evvel evasıtında Mustafa Kemal Pa a'ya yazdık ve ne ekil hareket edilmesi lazım geldi ini sorduk. Bu tahrirat ayın 20'sinde Bursa'da Pa a'nın eline vasıl oldu u halde cevap alamadık, 13 gün sonra tekrar müracaat ettik. ki tahrirat dün ak amki gazetelerde inti ar etti. Hâlbuki mesele büsbütün ba ka ekilde ceryan etmi tir. Mustafa Kemal Pa a bize cevap vermi fakat mutavassıt makam yani (Hamid Bey) bu cevabı hükümete tebli etmemi tir. Etmi olsa idi ikinci defa müracaat etmezdik. Bu cevaba ancak dün gazeteleri okudu umuz da vasıl olduk...*”

Ahmet Tevfik Pa a, demecinde bundan sonra nasıl hareket edecekleri konusunda da bazı bilgiler vermi ti. İstanbul Hükümeti'nin durumunun çok açık oldu unu, devlet dairelerinin idaresi ve i leyi ini TBMM'ye teslim edeceklerini söylemi tir. Muhabirin Padi ahın tahtından feragat edece i ve seyahate çıkaca ı hakkındaki bazı rivayetlerin do ru olup olmadı ı ekindeki sorusuna ise “*...feragat hakkında hiçbir niyet izhar etmedikleri gibi seyahat için de sebep görmüyor. Kendileri bazı ithamat altında bulunuyorlar ve millete hesap vermek arzusunu izhar ediyorlar*” diyerek cevap vermi tir. Böylece Padi ahın saltanatından vazgeçme niyetinde olmadı ı ve yakın bir zamanda seyahate çıkmayaca ı hatta hakkındaki ithamlarla ilgili olarak millete hesap vermek arzusunda oldu u Sadrazamın a zından kamuoyuna açıklanmı tır²².

Di er taraftan Hamid Bey de gazetecilere bir demec vermi ve Ankara'nın olaylara bakı nını açıklamaya çalı mı tır. Hamid Bey “*TBMM Türkiye'yi temsile yegâne layık olan hükümettir. Bâb-ı Âli'nin konferansa katılmaktan vazgeçece ini kuvvetle zannediyoruz...*” diyerek İstanbul Hükümeti'nin tilaf Devletleri tarafından konferansa davet edilmesinin hiçbir önemi olmadı nı belirtmeye çalı mı tı. Hamit Bey'e göre İstanbul hükümeti konferansa gitme konusunda ısrarcı olursa Ankara Hükümeti konferansa gitmeyecekti. Hükümet bu konuda kesin kararlıydı. Tilaf Devletleri de Mudanya Mütarekesi görüşmelerine sadece Ankara temsilcilerini davet etmi ler ve mütarekeyi Ankara ile imzalamı lardı. Yani bir anlamda Türk milletini temsil etme hakkının Ankara Hükümeti'nde oldu unu onaylamı lardı²³.

²² *Tevhid-i Efkâr*, 5 Te rin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr. 3534, s. 1. leri gazetesinde çıkan bir haberden edindi imiz bilgiye göre Mustafa Kemal Pa a konu hakkında Ahmet Tevfik Pa a'ya bir telgraf çekmi ve “*Size bu telgrafımın vasıl olamamasına taaccüb ettim. Bunun esbabını tahkik ettiriyorum*” demi tir. *leri*, 9 Te rin-i Sani 1338/9 Kasım 1922, nr. 1711, s.1.

²³ *Tevhid-i Efkâr*, 2 Te rin-i Sani 1338/2 Kasım 1922, nr. 3531, s. 1.

Benzer şekilde Refet Pa a da, “*Peyam-ı Sabah*” gazetesi muhabirinin barı konferansına stanbul Hükümeti’nden bir heyet gidecek mi? ekindeki sorusunu “*Heyet-i murahasadan maksad bir hükümeti temsil edecek heyet demektir. Halbuki biz stanbul Hükümeti bilmiyoruz. Vukuatta bunu müeyyiddir. Nitekim Mösyö Poankara tarafından Ankara’ya gönderilen 23 A ustos tarihli nota yalnız TBMM Hükümeti’ne tevdi edilmi ti. Düvel-i mutelife namına memur edilen Mösyö Franklin Buyon yalnız zmir’e geldi. Mudanya Mukavelesi yalnız TBMM Hükümeti namına imza edildi. Binaenaleyh bu defa da konferansta Türk devletini yalnız bu devletin yegâne me ru hükümeti olan TBMM hükümeti temsil edebilir. Ba ka hiçbir taraftan bir temsil vaziyeti alınmasına kalkı ilaca mı zannetmiyorum. Bu gibi bir hareket imdiye yapılan hataların en büyü ünü te kil eder. Zannetmem ki bu kadar büyük bir hatayı yapmaya kalkı acak kimseler bulunabilsin...*” diyerek cevaplamı tı²⁴.

Daha önce Sadrazam Ahmet Tevfik Pa a’nın yaptı ı açıklamadan da anla ıldı ı gibi Padi ah böyle dü ünüyordu. Ona göre TBMM hükümeti, stiklal Sava ı’nı kazanmı bir ba komutanlık karargâhıydı. Kamuoyunda da böyle bir imaj yaratarak saltanatını korumak istiyordu. stanbul Hükümeti barı konferansına katılacak olursa bu durumu Avrupa ve bütün dünyaya kabul ettirmi olacaktı²⁵.

Ahmet Tevfik Pa a da telgraflarında her ne kadar söz hakkının TBMM’ye ait oldu unu söylüyorsa da pratikte hem kendisini hem de sarayı ön plana çıkarmak istiyordu. Onun bu çabaları, kamuoyunda farklı farklı yorumlanıyordu. Özellikle olaya Millî Mücadele açısından bakanlar, Ahmet Tevfik Pa a’nın hatalarını, günahlarını affettirmesinin tam zamanyken bunu yapmadı mı, aksine konferansa stanbul Hükümeti’nin katılmasını me ru görmekte hatalarına devam etti ini söylüyorlardı²⁶.

2-SALTANATIN KALDIRILMASI

2.1.TBMM’de Yapılan Müzakereler

stanbul Hükümeti’nin konferansa katılma konusundaki kararlı tutumu ve Refet Pa a’nın stanbul’daki temaslarının sonuçsuz kalması üzerine Mustafa Kemal Pa a, TBMM’nin 30 Ekim 1922 günkü oturumunda önce Ahmet Tevfik Pa a’nın o lu Ali Nuri Bey aracılı ı ile kendisine gönderdi i telgrafı²⁷, ardından Ahmet Tevfik Pa a’nın telgrafına kendisinin

²⁴ *Peyam-ı Sabah*, 1 Te rin-i Sani 1338/1 Kasım 1922, nr. 11832.

²⁵ Ulu , *age*, s. 61.

²⁶ *Atatürk’ün Sırda ı Kılıç Ali’nin Hatıraları*, stanbul 2006, s. 184.

²⁷ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 269.

verdi i cevabî telgrafı okudu²⁸.

Mustafa Kemal Pa a'nın Meclis Ba kanlı na gönderilen 29 Ekim tarihli telgrafı²⁹ okuması mecliste iddetli tartışmalara neden oldu³⁰. Özellikle telgrafta yer alan “*vahdet-i idare*” sözleriyle İstanbul Hükümeti'nin konferansa gitmek konusundaki iste i, Meclisteki milletvekillerinin İstanbul Hükümeti hakkında çok sert konuşmalarına neden olmu tur³¹. Bu telgrafın okunması esnasında mecliste gergin bir hava oluştu ve heyecan had safhaya ula mıştır³². Ahmet Tevfik Pa a'nın 29 Ekim 1922 tarihini taşıyan telgrafı, Ali Fuat Pa a'nın ifadesiyle adeta “*bardaktaki suyu taşıyan yozla mayaya u ramı olan Osmanlı saltanatının çökü ünü biraz daha hızlandırmaya fırsat*” verdi.³³

Nitekim Sadrazam Ahmet Tevfik Pa a bazı mebuslar tarafından çok ağır şekilde eleştirildi. Konya Mebusu Refik Bey, “*Esasen Tevfik Pa a isminde bir millet memuru tanımadıklarını, O'nun sadrazam da olmadığını, kendilerinin sadrazamı olamayacağını*” söylerken Antalya Mebusu Rasih Efendi ise, Ahmet Tevfik Pa a'nın telgrafındaki üçüncü satırı okumu tur. Burada “*Büyük Millet Meclisi âdem-i icabeti ise cihanın mü tak ve muntazır oldu u sulhu akim bırakmaktır*” sözleri yer alıyordu. Rasih Bey'e göre Ahmet Tevfik Pa a bu sözleriyle TBMM aleyhinde bir propaganda yapmak istiyordu³⁴.

Rasih Bey, Ahmet Tevfik Pa a'nın “*BMM konferansa katılmaz ise cihan sulhu akim kalacaktır bundan TBMM sorumlu olacaktır*” ekleindeki sözleri söyleme hakkını kimden aldığını soruyordu. Rasih Bey devamla, “*Bab-ı Âli'nin âdem-i icabeti ise devletin altı asırlık müesses ve mahfuz olan bütün âlem-i slâm'ın alakadar oldu u hüviyet-i tarihiyesini mahkûm-ı indiras etmi olur diyor*” ekleindeki sözlerine karşı ise “*Bu kaziyeyi bu*

²⁸ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 269-270, *kdam*, 4 Te rin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, *leri*, 4 Te rin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 1706, s. 1. *Tevhid-i Efkâr*, 4 Te rin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, s.1, nr. 3533, *Peyam-ı Sabah*, 4 Kasım 1338/4 Kasım 1922, nr. 11835, s. 1.

²⁹ ATASE AR V , ATA ZB, Kutu No: 33, Gömlek No:51-4,51-5, *leri*, 1 Te rin-i Sani 1338/1 Kasım 1922, nr.1703, s. 1, *kdam*, 1 Te rin-i Sani 1338/1 Kasım 1922, nr. 9204, s. 1, *Vakit*, 1 Te rin-i Sani 1338/1 Kasım 1922, nr. 1755, s.1, *Peyam-ı Sabah*, 4 Kasım 1338/4 Kasım 1922, nr.11835, s. 1, *Peyam-ı Sabah*, 1 Te rin-i Sani 1338/1 Kasım 1922, nr. 11832, s.1.

³⁰ *leri*, 2 Te rin-i Sani 1338/2 Kasım 1922, nr. 1704, s.1, *kdam*, 2 Te rin-i Sani 1338/2 Kasım 1922, nr. 9205, s.1.

³¹ Mehmet Akif Tural, *Saltanatın Otopsisini veya Milli Hâkimiyet Yolunda Çekilen Çileler*, Ankara 1997.

³² *kdam*, 4 Te rin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 9206, s.1.

³³ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a 1*, (Yayına Hazırlayan: Osman Selim Hocahano lu), İstanbul 2002, s. 122.

³⁴ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 271.

hükümü acaba nereden çıkarıyor? Biliyorlar mı ki; Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk içtimada misak-ı milli ile beraber ilan etti i beyannamede âlem-i slam'a kar ı slam'ın alemdarlı ını terk etmedi ini ve hilafetin esarete oldu unu, esaretten tahlisine kadar mücahedesinde devam edece ini kâinata kar ı ilan etti ini acaba bu zat okumadı mı?" diyerek Ahmet Tevfik Pa a'nın bunu bilmemesini yadırgamaktaydı. Rasih Bey, Kanun-ı Esasi'yi bir paçavra olarak nitelendirmi tir. Ahmet Tevfik Pa a'nın "*âlem-i islâm nazarındaki mevkii*" sözlerine kar ı da Ahmet Tevfik Pa a'yı kastederek "*imza sahibi gibi âlem-i slam'ın kör olmadı ını, slam âleminin durumu çok önceden gördü ünü, hiçbir zaman stanbul'da slam âleminin bir reisi vardır diye oraya murahas göndermediklerini ve son senelerde onların yaptı ı ihanetlerin de slam âlemine lanet okutturdu unu, stanbul Hükümeti'nin tilaf Devletleri tarafından stanbul- Ankara meselesini çıkarttıkları zaman onlara alet olduklarını*" söylemi tir. Millet'in gelece i ile ilgili söz sahibi makamın TBMM oldu unu demeleri gerekti ini beyan ederek stanbul'dakileri zavallı olarak görmü tür³⁵.

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey Kanunu Esasi'nin millete çok az hak verdi ini, hilafet makamının olmadığı nı, bu nedenle de *mahkûmu indiras* olamayacağı nı, Ahmet Tevfik Pa a'nın telgrafında Bab-ı Âli de il bendeniz demesinin daha uygun olacağı nı söyledi. Çünkü ona göre; Sevr Antlaşması'nı stanbul Hükümeti imzalamı tı. Ahmet Tevfik Pa a bu antlaşmayı imzalamasa da sadrazam sıfatıyla Bab-ı Âli'nin mührünü ta ıyordu. Bu mühür halkın idam kararı demek olan Sevr Antlaşması'nın altına basılmı tı. Ahmet Tevfik Pa a bu mühre elini sürmemeliydi. Mustafa Kemal Pa a, Ahmet Tevfik Pa a'nın bu telgrafına cevap vermemeliydi.

Hüseyin Avni Bey'in bu sözleri üzerine Mustafa Kemal Pa a söz olarak stanbul'dan gelen herhangi bir kâ ıda cevap yazmadı nı söylemi tir. Kendisinin Ahmet Tevfik Pa a'ya cevap verdi ini, ancak Pa a'nın stanbul Hükümeti'nin ba ında bulunuyor olmasının, yazmı oldu u cevabi telgrafın sanki stanbul Hükümeti'ni muhatap almı gibi anlaşılmaya neden oldu unu belirtti.

Tekrar söz alan Hüseyin Avni Bey, dünyanın Ankara Hükümeti'ni tanıyarak diplomatik temaslarda bulundu unu, antlaşmaları yaptıklarını stanbul'dan gönderilecek bir ki inin stanbul'dan talimat alamayacağı nı ifade etmi tir. Dünyanın kendilerine önem vermedi i bir zamanda, kendilerinin hâlâ Sadrazam, Hariciye Nazırı, Dâhiliye Nazırı gibi vasıflar ta ımalarını ele tirmi tir. Hüseyin Avni Bey, ayrıca stanbul Hükümeti'ne verilecek cevabın "*Sizin gidece iniz konferansta bizim i imiz yoktur*" demek

³⁵ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 272.

olacağını, vaktin boşa harcanmamasını, cevap verilmesinin gereksiz olduğunu söyleyerek konuyu masasını tamamladı³⁶.

Diyarbakır Mebusu Nafia Vekili Fevzi Bey, Ahmet Tevfik Paşa kabinesinin altı yıllık devleti, kendisinin mahkûm-ı indirası ettiğini söylemiştir. Fevzi Bey'e göre; Bab-ı Âli milletini aleyhinde olan Sevr Antlaşması'nı onaylamakla kendisini artık böyle bir sulh konferansında temsil etme hakkından tamamıyla ıskat etmiştir. Bütün millet bu fikirdeydi. Halifenin esarete olması nedeniyle de onu ancak TBMM muhafaza edebiliyordu. Bütün millet artık Osmanlı saltanatını değil halkın saltanatını tanıyordu³⁷.

Kırsal Mebusu Yahya Galib Bey'in de son derece sert bir konuşma yaptı ı görülmektedir. Ahmet Tevfik Paşa'nın meclise gönderdiği telgrafı okuduğu zaman ırmadığını söyleyen Yahya Galib Bey " *İstanbul'da bulunan ve adına halife denilen 'o herifle' her kim temas ederse mutlaka insanlıktan "tecerrüt" edeceğini, Tevfik Paşa'nın da arkadaşları ile beraber, bu adamın daimi sohbetinde bulunması itibari ile tecerrüt ettiğini, içerisinde zerre kadar milli his bulunsaydı bu telgraftan yazmayacağını* " belirtmiştir. Ahmet Tevfik Paşa'nın Londra Konferansı sırasındaki tavrı ile ilgili olarak da " *o zamanlar hasta olduğunu ve öleceğini düşünüyordum, ölümden önce hakkı teslim edeyim diye üncesi ile böyle davrandım* " beyan etmiştir³⁸.

Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey'e göre ise tilaf Devletleri Türkiye'de iki hükümet bulunduğunu düşünüyorlardı. Asıl mesele buydu. Eskiden beri her iki hükümete de notalar vererek konferanslara davet eden bu devletler, bu defa da çıkarları için aynı yola başvuruyorlardı. TBMM'ye düşen görev, bu meseleyi halletmektir. Osmanlı imparatorluğu çökmüştü ve yerine dinç ve güçlü yeni bir devlet doğmuştu. Bütün hâkimiyet TBMM'deydi. İstanbul'daki hükümet ecnebinin elinde esirdi³⁹.

Söz alan Hakkâri Mebusu Mazhar Müfid Bey özetle; İstanbul Hükümeti'nin üç yıl önce Anadolu harekâtına karşı olan düşmanca hareketlerinden bahsetmiştir. Ahmet Tevfik Paşa'nın Londra'da sözü TBMM'ye vermiş olduğunu kendisine kıymet verdiklerini bu tecrübeli vezirin bir sene sonra " *biz gitmezsek Bab-ı Âli indirasa eder yok bilmem cihan ne olur* " eklindeki düşüncelerinden dolayı bunadığını söylemiştir. Ona göre mesele Ahmet Tevfik Paşa veya başka bir şahıs meselesi, vezirlik meselesi

³⁶ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 275-276.

³⁷ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 276-277.

³⁸ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 276-277.

³⁹ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 278.

de ildi. Milletın temsilcisi TBMM'ydi. Adeta bunu açıklamaktan yorulduklarını ifade eden Mazhar Müfid Bey, devamla Ahmet Tefvik Pa a'nın telgrafını gördü ünde kahkahalarla güldü ünü beyan etti⁴⁰.

Edirne Mebusu Kazım Karabekir Pa a da, Ahmet Tefvik Pa a'nın telgrafını çok sert bir ekilde ele tiryordu. Ona göre stanbul Hükümeti stiklâl Sava ı'nda dü manların i ini kolayla tırmı ve millete kar ı her türlü kötülü ü yapmaktan geri durmamı tı. stanbul Hükümeti imdi de anlı sulhu bozmak ve karı tırmak için aynı kötülü e kar ı adım atıyordu. Damat Ferid Pa a, kendi karargâhına kadar zehirli mektuplar göndermemi olsaydı; imdiki erefli günlere iki sene önce kavu acaklardı. Bu adamların kendileri ile beraber sulh salonuna, hattâ kapısına kadar girmesine pek büyük bir iddetle kar ı çıkılmalıydı. Birinci Ferid Pa a devresi kapandıktan sonra ikinci Tefvik Pa a perdesi açılmı tı. “*Bunlar birer kukla, birer karagöz gibi, idrakten mahrum vicdandan mahrum birtakım insanlar*”dı. Kazım Karabekir Pa a, konu masının devamında Ahmet Tefvik Pa a'nın telgrafta yer verdi i “*e er Bab-ı Âli gitmezse, slâm âleminde büyük bir tefsir yapaca ı*” dü üncesinin geçersizli ini de savundu⁴¹.

Mu Mebusu Hacı İlyas Sami Efendi'ye göre; sulhun yegâne dayana ı TBMM'ydi. stanbul Hükümeti, bunu kendi vesikaları ile itiraf etmi ti. Hükümet tarafından idama mahkûm edilen birçok ki iyi hatırlayarak, bu vesikaya “hayâsızlık” vesikası diyece ini söyledi⁴².

Mersin Mebusu Salahaddin Bey'e göre ise, söz konusu olan mesele stanbul'da Bab-ı Âli'nin konferansa katılımı meselesi olup bu bir temenniydi. TBMM, Türkiye sınırları içerisinde yerle mi milletin temsilcisiydi. Meclis kuruldu unda ilk celsesinde aldı ı kararlar ve sonradan 18 Temmuz 1920'de etti i yeminle, Misak-ı Millî sınırları içerisindeki milleti, vatani kurtarmayı ve zamanı geldi inde saltanat makamının hukukunu tayin etmeyi kararla tırmı tı. Ülkenin idaresinde takip edilmek istenilen esas, milletin hâkimiyetiydi. Bu itiraz edilmeyecek bir esastı. stanbul Hükümeti'nin müracaatı hususi mahiyetteydi. Bu nedenle de stanbul'un müracaatına cevap vermek gereksizdi⁴³.

Kır ehir Mebusu Müfid Bey, Selahaddin Bey'in temenni sözüne katılmadı ını söyledi. Ahmet Tefvik Pa a'yı hürmetle andı ını, fakat onun bu müracaatı ile büyük bir hata i ledi ini, kendilerinin vatani kurtarmak için

⁴⁰ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 279-280.

⁴¹ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 280, *Tasviri Efkâr*, 10 Te rin-i Sani 1338/10 Kasım 1922, nr. 3539, s.3.

⁴² TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 281-282.

⁴³ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 282.

çalı ırken İstanbul Hükümeti'nin Ankara'dakilerin asi olduklarına dair fetvalar yayınladıklarından bahsetti⁴⁴. Bu fetvaların imdi bir hükmünün kalmadı ını, daveti yapan devletlere, milletin buna razı olmadı ının bildirilmesini istedi. tilaf Devletleri, e er İstanbul'un daveti konusunda ısrar edecek olurlarsa Ankara'nın konferansa katılmayaca ının bu devletlere bildirilmesini, sözün katiyen milletin temsilcisi olan TBMM'de oldu unu ifade etti⁴⁵.

Rauf Bey, İstanbul'daki heyetin slâm ve Türk milletinin esir olmayaca ını bilmesi gerekti ini, gerekirse her türlü vasıtaya müracaat ederek kazandı ı ba ımsızlı ını bir kere daha dünyaya ispat ve tasdik ettireceklerini söyledi⁴⁶.

Ankara Mebusu Ali Fuat Pa a ise Millî Mücadele'nin ba langıcından itibaren iki dü manları oldu unu, bu dü manlardan biri hariçten, di eri dâhildendi. Dâhili dü man; Saray, Padi ah ve onun hükümetiydi⁴⁷.

Ali Fethi Bey, Ahmet Tevfik Pa a'nın telgrafını, incelenmesi gereken acayip bir vesika olarak de erlendirdi. TBMM'nin üç seneden beri Türk milletinin gelece i ile ilgili kararları verdi ini, İstanbul Hükümeti'nin ise Sevr Antla ması'nı imzaladı ını, millet ne zaman ba ımsızlı ına sahip çıkmak istemi se engelledi ini söyledi. Ali Fethi Bey'e göre; millet adına TBMM'den ba ka hiçbir heyetin söz söyleme hakkı olmadı ı bütün dünyaya ilan edilmeliydi yoksa sulh masasında zayıf dü ülecekti⁴⁸.

Erzurum Mebusu Nusrat Efendi hâkimiyetin kayıtsız artsız millete ait oldu unu, İstanbul'dan gelen telgrafın iddetle reddedilmesi, dört halife döneminden sonra halifeli in Müslümanlar için bir bela oldu u üzerinde durdu⁴⁹.

Hariciye Vekili smet Pa a Türk Milletinin gelece ine TBMM'nin kayıtsız artsız el koydu unu, İstanbul'dan gönderilen telgrafın bir önemi olmadı ını beyan etti. Türk milletiyle bir sulh akdedebilmek için Türkiye'nin gerçek temsilcileriyle kar ı kar ıya bulunmak gerekliydi. İstanbul'daki birtakım heyetler ile Ahmet Tevfik Pa a ve arkada ları bundan önce de yabancı devletlere ümit vermi lerd. TBMM hükümetinin sulh konferansında tek temsilci olarak bulunmasının istenmesi ve bunda ısrar

⁴⁴ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 283-284.

⁴⁵ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 284.

⁴⁶ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 286.

⁴⁷ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 286, Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a 1*, (Yayına Hazırlayan; Osman Selim Hocahano lu), İstanbul 2002, s. 131.

⁴⁸ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 286-287-288.

⁴⁹ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 289-290.

edilmesi halinde sulhun erteleneceğine ilişkin İstanbul'un telgrafında yer alan ifadeye büyük tepki gösteren Smet Pa a bu konuda asıl sulhu erteleyecek olanlar bu tahrikçi yazıları yazıp Ankara'ya gönderenlerdir diyerek İstanbul'un ithamının yersiz olduğunu belirtmeye çalıştı. Türk milletinin en zor ve sıkıntılı zamanlarında temsilcisi olma cesaretini gösteremeyenler şimdi bu teebbüsleri ile milletin karışında çok ağır bir mesuliyete maruz kalıyorlardı⁵⁰.

Geç vakte kadar devam eden hararetli müzakerelerin ardından muhalif milletvekilleri tarafından verilen takrirler göz önünde tutularak kabul edilmesi için şu esaslar belirlendi:⁵¹

1- “BMM Bab-ı Âli'nin telgrafına cevap vermeyecektir.

BMM kavanin-i esasiyemize mugayir harekette bulunan İstanbul'daki ehas ve heyetleri Hıyanet-i Vataniye kanununa tevfikan tecziye edecektir”.

Bu iki nokta açık bir şekilde ve büyük bir çoğunlukla kararla tırıldı. Ve sonra Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ve 78 arkadaşının Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiğine, yeni Türkiye Hükümetini onun varisi olduğunu ve halifelik makamının esaretten kurtarılabileceğine dair takriri okunarak oylamaya konuldu⁵².

⁵⁰ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 290-291.

⁵¹ TBMM ZC, 1, C 24, . 3, 292-293, *Vakit*, 2 Kasım 1338/2 Kasım 1922, nr. 1756, s. 1.

⁵² Bu takrirden Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek sahibinin millet olduğunu milletten hem dışarı hem de saray ve Bab-ı Âli'ye karşı mücadele vererek zaferi elde ettiğini, saray ve Bab-ı Âli'nin hıyanetine karşı Tevfiğin Esasiye Kanununu yaparak kanunun birinci maddesi ile hâkimiyeti padişaha aitken alıp bizzat millete ikinci olarak icrai ve tevfiğin kuvvetleri onun yeddi kudretine verdiğini, yedinci madde ile harp ilanı ve sulh bütün hukuk-ı hükümraniyi milletin nefsinde topladığını, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkıldığını yerine bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri padişahı kaldırıp yerine TBMM'nin kaim olduğunu, İstanbul'da bulunan heyetin varlığını usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayri-ecnebi kuvvete müzaheret-i milliyeye sahip olmayıp zıllı zail halinde olduğunu söylemiş tir. Kendi saadetini düşünen saray ve saltanat yerine halk kitlesinin köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden halk hükümeti idaresinin tesis edildiğini, durum böyle iken dışarı ile ortak çalışmaların hilafet ve saltanat hukukundan bahsetmelerine hayret edildiğini, Tevfik Pa'nın telgrafı kadar garip ve acayip bir vesikanın tarihte görülmesiyle beraber olmaması TBMM'nin buna cevap vermesi ve bu kararların kabulü isteniyordu.

1. Osmanlı İmparatorluğu otokrasi sistemiyle beraber münkariz olmuştur.

2. Türkiye Devleti namıyla genç, dinç, Millî Halk Hükümeti esasları üzerine müesses Büyük Millet Meclisi Hükümeti tekkül etmiştir.

3. Yeni Türkiye Hükümeti münkariz Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu millî dâhilinde yegâne vârisidir.

4. Tevfiğin Esasiye Kanunıyla hukuku hükümrani milletin nefsinde verildiğinden, İstanbul'daki padişahlık mâdum ve tarihe müntekildir.

5. İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarı da Büyük Millet Meclisine aittir. Binaenaleyh oraların umuru idaresi de Büyük Millet Meclisi

Oylamadan 2 çekimser, 2 ret ve 132 kabul oyu ortaya çıktıysa da oylamaya katılanların sayısı ço unlu u sa layamadı ndan bir sonraki toplantıda tekrar oylama yapılması kararla tırıldı⁵³.

TBMM'nin 1 Kasım 1922 tarihli üçüncü celsesinde bir önceki gün oylanan ancak salt ço unluk sa lanamadı ı için kabul edilmemi olan Dr. Rıza Nur Bey ve arkadaş larınca verilen taktirin müzakeresine devam edildi. Yapılan görüşmelerden sonra Rıza Nur ve arkadaş larının taktirinin üzerinde düzeltmelerin yapılması kararla tırıldı. De iklilikler zeyl olarak taktire eklendi. Buna göre, taktire “*Makam-ı hilafet hanedan-ı Âli Osmana aittir. TBMM makam-ı hilafetin istinatgâhıdır. TBMM makam-ı hilafete ehlini ve er edini intihab eder*” cümlesi ilave edildi⁵⁴. Böylece hilafet kurumunun devam edeceği ve Osmanlı ailesinden gelen en ehil ve akli ba nda bir ki inin bu makama seçilece i ve bu seçimi TBMM'nin yapacağı esası ortaya kondu. Yapılan bu düzenleme sonrasında taktir üzerinde tekrar oylamaya geçildi ve bu kez taktir kabul edildi. Kanunla an bu taktir iki maddeden ibaret olup muhtevası öyleydi:

“1. Madde: Te kilat- ı Esasiye Kanunu'yla Türkiye halkı hukuk-ı hâkimiyet ve hükümrânisi temsil-i hakikîsi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ahsiyeti manevîyesinde gayr-i kabil-i terk ve tecezzî ve fera olmak üzere temsile ve bi-lfi'l isti'mâle ve irade-i milliyeye istinad etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanınamaya karar verdi i cihetle Misak-ı Millî hududları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden ba ka ekl-i hükümeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hâkimiyet-i ahsiyeye müstenid olan İstanbul'daki ekl-i hükümeti 16 Mart 1336'dan (16 Mart 1920) itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylemi tir.

2. Madde: Hilafet Hanedan-ı Âli-i Osmaniye aid olup halifelikle Türkiye TBMM tarafından bu hanedanın ilm ü ahlâkça er ed ve eslah olanı intihâb olunur. Türkiye Devleti makam-ı hilafetin istinatgâhıdır. 1 Te rin-i Sani 1338”⁵⁵

Buna göre, TBMM anayasa ile millete ait olan egemenlik hakkı ve hukukunu milletin tek ve gerçek temsilcisi olarak üstlenmişti. Meclis üstlenmişti oldu u egemenlik hak ve hukukunu hiçbir kayda ve arta ba lı olmaksızın temsil etmekteydi. Ayrıca Meclis millî iradeye dayanmayan

memurlarına tevdi edilmelidir.

6. Türkiye Hükümeti hakkı me ru olan Makamı Hilâfeti esir bulundu u ecnebiler elinden kurtaracaktır. TBMMZC, 1. C 24, . 3, 292-293.

⁵³ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 300.

⁵⁴ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 304-305.

⁵⁵ TBMM ZC, 1, C. 24, . 3, s. 314; BCA, Fon, 030/10, Yer, 202.379.3, lef. 3; *kdam*, 2 Te rin-i Sani 1338/2 Kasım 1922, nr. 9205, s.1.

hiçbir gücü ve heyeti tanımamaktaydı. Bu nedenle Misak-ı Millî sınırları içerisinde TBMM Hükümeti dışında hiçbir hükümet tanınmayacaktı. Zaten Türk halkı ve onun tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM ki isel egemenlik anlayışına dayanan İstanbul'daki Hükümeti ve onun dayanağı olan saltanatı 16 Mart 1920'den itibaren, yani İstanbul'un resmen iktisal edildiği tarihten itibaren yok sayarak tarihe geçmiş sayılmaktaydı. Açıkçası Osmanlı saltanatı ve bu sistemin İstanbul'daki hükümeti yok kabul ediliyordu. Bir anlamda saltanat kaldırılıyordu.

Görüldüğü gibi, Osmanlı ailesine ait olan padişahlık hak ve yetkisi bu kanunla ortadan kaldırılıyordu. Ancak kanunun ikinci maddesinde hilafet kurumuna dokunulmadığı ve yine hilafetin Osmanlı ailesine ait olduğu belirtiliyordu. Fakat bu makama getirilecek olan kişi artık TBMM belirleyecekti. Bu göreve Meclis tarafından seçilecek kişi Osmanlı ailesinden gelecek, ilmen ve ahlaken bu göreve en münasip kişi olacaktır. Yine kanunla hilafet makamının dayanağının TBMM olacaktır ifade ediliyordu⁵⁶.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, kanun son derece önemli esaslar ihtiva ediyordu. TBMM artık ki isel saltanatı tanımıyordu. *“Hâkimiyetin yalnız milletin oldu unu”* söyleyen Mustafa Kemal Paşa, *“Bugün bizim ne sultana ne de padişaha ne de kimseye verecek bir hâkimiyetimiz yoktur. Tabiidir ki Halife olacaktır. Fakat saltanat ve hilafet birlemez. Eski tarihlerde hiçbir zaman saltanat-ı Muaviye denilmemiştir. Sultan Ebubekir denilmemiştir. Peygamberimiz zî-ânımıza Sultan Muhammed namı verilmemiştir”* diyerek saltanata karşı olan düşüncelerini ifade etmekteydi⁵⁷.

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa basına yaptığı açıklamada Osmanlı Hükümeti'nin tarihe geçtiğini ve yeni bir Türkiye Devleti'nin doğduğunu söylüyordu. Ona göre, önceden bir Sultan ve onun bir hükümeti vardı. Oysa yeni hükümet Türk devletinin hükümeti olarak meclis tarafından atanmıştı. Halifelik korunacak ancak tek dayanacağı kuvvet Meclis ve millet olacaktır. Başkent belirlenmesi için de barış antlaşmasının imzalanması beklenecekti⁵⁸.

Ahmet Tevfik Paşa'nın toplanacak barış konferansına İstanbul Hükümeti'nin de katılmasını istediği telgraflarının Ankara'da siyasî çevrelerde ve bilhassa TBMM'de büyük yankılar yarattığını ve bunun sonucunda da TBMM'nin saltanatı kaldırmaya kadar gidecek bir dizi görüşme ve tedbirlerle gerçekleştiğini yukarıda izah etmiştik. Orada da ifade

⁵⁶ TBMM ZC, 1. C. 24, s. 3, s. 314; BCA, Fon 030/10, Yer 202.379.3, lef. 3; *kdam*, 2 Teşrin-i Sani 1338/2 Kasım 1922, nr. 9205, s. 1.

⁵⁷ *TTK, TP*, Kutu 18, Gömlek 36, Belge 36.

⁵⁸ *kdam*, 3 Teşrin-i Sani 1338/3 Kasım 1922, nr. 9206, s. 2.

etti imiz gibi, TBMM 1 Kasım 1922 tarihli kararıyla saltanatı kaldırmı ve dolayısıyla Osmanlı Hükümeti'ni de hükümsüz saydı. TBMM'nin almı oldu u bu karar Ankara'da 2 Kasım'da 101 pare top atıyla ilân edilmiştir. Böylece dört yıl boyunca i gal altında bulunan İstanbul bu i galden kurtulacak ve TBMM idaresine devredilecekti⁵⁹. Artık İstanbul Hükümeti geli meleri görerek konferansa katılma dü üncesinden vazgeçmek zorundaydı. Çünkü dayana ı olan Osmanlı saltanatı son bulmu tu. Gerçekten de bir süre sonraki geli melerin gösterdi i gibi İstanbul Hükümeti'nin gelece ini tayin edecek konferansa Türk milletini temsilen sadece ve sadece Ankara Hükümeti daha do rusu onun belirledi i heyet katılacaktı. Zaten basında da Ankara Heyeti'nin 3 Kasım'da zmir'e hareket edece i ve "Gülcehal" vapuruyla heyetin zmir'den Brindizi'ye gidece ine ili kin haberler yer almaya ba lamı tı⁶⁰.

Görüldü ü gibi, Ahmet Tevfik Pa a'nın sulh konferansına katılmak konusunda TBMM'ye ba vurması ve bunun devamında geli en olaylar basında ve kamuoyunda Bâb-ı Âli'nin büyük bir hatası olarak de erlendiriliyordu. Genellikle söylenenlere ve yazılanlara bakıldı nda askerî zaferin kazanılması ve akabinde toplanan Mudanya Konferansı'ndan sonra artık Saray ve İstanbul'un yapaca ı tek eyin Anadolu'ya kar ı takip etti i muhalefet siyasetini terk etmesi oldu uydu. Bunun da ötesinde millet ve memleket meselelerinde İstanbul Hükümeti artık her konuda i i TBMM'ye bırakmalıydı. Fakat İstanbul Hükümeti bunu yapmadı ı gibi hâlâ kendinde millet ve memleketi temsil edecek bir mevcudiyet ve kuvvet bulundu unu dü ünerek hareket ediyordu⁶¹. Nitekim İstanbul Hükümeti'nin bu dü üncesini do rulayacak en önemli geli me Lozan Konferansı'na davet edilmeleri ve bu davet ile ilgili politikalarıydı. Hükümet bu davete kayıtsız kalmamı ve bir heyet göndermeye kalkı mı tı. Hatta bu konuda kendilerini haklı çıkarmak ve milleti temsil noktasında me ruiyet kazanmak için Ahmet Tevfik Pa a vasıtasıyla Ankara'ya telgraflar göndertmi lerdı. Üstelik gönderilen bu telgraflarda Anadolu'nun kazanımı oldu u askerî ve siyasî zaferler adeta göz ardı edilmi onun hâkimiyeti ve prestijine zarar verilmek istenmi ti⁶².

TBMM, İstanbul'un bu yanlı ve a ır yakla ımına itibar etmemi aksine bu meseleyi tamamen ortadan kaldıracak kesin karar ve tedbirlere ba vurmu ve Osmanlı saltanatını sonlandırmı tır. Böylece İstanbul Hükümeti de dayanaksız bırakılmı ve hukuken me ruiyetini kaybetmi tır.

⁵⁹ TTK, TP, 17, Gömlek 26, Belge 26.

⁶⁰ *leri*, 2 Te rin-i Sani 1338/2 Kasım 1922, nr. 1704, s. 1.

⁶¹ Çetiner, *age*, s. 243- 244.

⁶² *Tevhid-i Efkar*, 4 Te rin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 3533, s. 1.

2.2.Hükümetin istifası

TBMM'nin İstanbul Hükümeti, saltanat ve hilafet hakkındaki 1 Kasım 1922 tarihli kararı üzerine İstanbul Hükümeti kendi durumunu tayin ve gelişmelere yönelik bir karar verebilmek için harekete geçti. Mevcut durum karşısında Ahmet Tevfik Paşa'nın yapacağı çok fazla bir şey de kalmamıştı. İstanbul Hükümeti olarak kararlarında iki seçenek bulunuyordu. Bunlardan birincisi hükümetin idaresini devam ettirmesi diğeri ise hâkimiyetini derhal Ankara Hükümeti'ne devretmesiydi⁶³.

Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin geleceği ile ilgili bir karar alma sürecinde olduğu bugünlerde TBMM, saltanatın kaldırılmasıyla sonuçlanan ve egemenlik hukukunun TBMM'nin manevi şahsiyetinde toplandı. İnanışlı bir şekilde kabul ettiği kanunu 5 Kasım'da İstanbul'daki bütün vekâletlere resmen bildirdi⁶⁴.

Acilen bir karar alma ihtiyacı hisseden Ahmet Tevfik Paşa hükümeti Yıldız Sarayı'na giderek Padişah Vahideddin'in başkanı olan anıstü bir toplantı yaptı. Toplantıda Ahmet Tevfik Paşa, Seyhülislam Nuri Efendi ile Hariciye Nazırı Ahmet Zvet, Bahriye Nazırı Salih ve Dâhiliye Nazırı Ali Rıza paşalar da hazır bulundular. Ortaya çıkan durum müzakere edildi ve saltanatın kaldırılması hakkındaki haberler teyit edilinceye kadar bir karar verilmemesi sonucuna varıldı. Yalnız Maarif Nazırı Said Bey, artık istifa etmekten başka çareleri olmadığını ifade ederek kabinece bir karar alınmasının faydasızlığına değindi. Said Bey'in bu düşüncelerine Ahmet Zvet Paşa ve Ali Rıza Paşa muhalefet ettiler. Said Bey ise Meclisi terk ederek istifa etti. Zaten Ali Rıza Paşa, Ahmet Tevfik Paşa'nın Ankara'ya telgraf çekmesine karşı olduğu undan üç gün önce istifaya kalkmıştı. Fakat arkadaşları tarafından bu istifa fikrinden vazgeçirilmişti. Bu şekilde kabinenin dağılması engellenmişti. İmdi ise Said Bey'in istifasının önüne geçilememesi ve böylece kabinenin dayanması bozulmuştu. Perembe günü de Maliye Nazırı'nın istifası kabineyi tamamen karışıklığa sürüklemişti⁶⁵.

Bunun üzerine Yıldız'da arz odasında Ahmet Tevfik Paşa'nın başkanı olan Zvet, Salih ve Ali Rıza paşalarla Seyhülislam Nuri Efendi'den oluşan Encümen-i Vükela toplandı⁶⁶. Ahmet Zvet Paşa Meclis-i Vükela odasına girerken etrafını saran gazetecilere yaptığı açıklamada “*galiba bu son toplantımız olacak*” diyerek İstanbul Hükümeti'nin sonunun geldiğini iddia etti. Gazetecinin “*Tevfik Paşa kabinesinin mi? Osmanlı*

⁶³ *kdam*, 4 Teşrin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 9307, s.1.

⁶⁴ *BCA*, Fon 030/10, Yer 202/379/3.

⁶⁵ *kdam*, 4 Teşrin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 9307, s.1.

⁶⁶ *Ak am*, 3 Teşrin-i Sani 1338/3 Kasım 1922, nr. 1478, s. 2; *leri*, 5 Teşrin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr. 1707, s.1; *kdam*, 5 Teşrin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr. 9308, s. 1.

nazırlar heyetinin mi?” ekleindeki sorusunu ise cevapsız bırakıyordu⁶⁷. Gece saat sekize kadar yapılan görüşmeler sonucunda kabinenin istifa etmesine karar verildi. Sabahleyin Nişantaşı’nda Ali Rıza, Salih ve Ahmet Tevfik Paşalar toplanarak istifanın ne şekilde olacağını karara bağladılar. Ahmet Tevfik Paşa, 4 Kasım sabahı İstanbul’daki Tâlâ Devletleri’nin fevkalade komiserlerini ziyaret ederek kabinenin istifaya karar verdiğini söyledi. Öleden sonra saat üçte istifa eden Maarif ve Maliye nazırlarının yanında tüm nazırlar Meclis-i Vükelâ’da toplandı. Osmanlı saltanatının bu son toplantısı bir buçuk saat sürdü. İlk olarak Maliye Nazırı Tevfik Bey onun ardından da Adliye Nazırı Mustafa Efendi söz almıştır. Her iki Nazır da Ankara’da TBMM’nin verdiği kararı millî iradenin ortaya çıkması şeklinde kabul ettiklerini ve millî irade karşısında boyun eğmenin zaruri olduğunu belirttiler. Bu sözlerle vekiller heyetinde derin bir sessizlik oluştu. Hiç kimse bu sessizliği bozacak bir söz söylememiştir ve sonunda Maarif Nazırı Said Bey aya kalkarak kendisinin ve Dâhiliye Nazırı’nın iki gün önceki toplantıda istifaya karar verdiklerini ve heyetin arzusu üzerine bu kararı şimdiye kadar geciktirdiklerini ve bu toplantıda kesin bir karar verilmezse kendisinin toplantıyı terk etmeye hazır olduğunu ifade etti. Bu sözler ilk etkisini Adliye Nazırı Mustafa Efendi ve Maliye Nazırı Tevfik Bey üzerinde gösterdi. Mustafa Efendi toptan istifa olamayacaksa kendisinin ahsen çekileceğini söyledi. Tevfik Bey de bu fikri onayladı. Eyhülislam Nuri Efendi ise hep birlikte istifa önerisinde bulundu. Evkaf Nazırı Reşid Bey de aynı fikirde olduğunu ifade etti. Ahmet Tevfik Paşa vekillerin istifaya eğilimli olduklarını anlayınca derhal saraya gidip Padişah’a istifasını vereceğini bildirdi⁶⁸.

Kısa bir süre sonra sadaret odasında Ticaret ve Ziraat Nazırı Safa Bey, Ahmet Tevfik Paşa adına gazetecilere bir açıklama yaptı. Safa Bey bu açıklamasında Ahmet Tevfik Paşa’nın istifasını Padişah’a sunduğunu, bu dakikadan sonra kendilerine bir şey sorulmamasını, Padişah’ın da bu cihetle düğünerek bir karar vereceğini düğündüklerini söyledi. Devamla kendilerinin Padişah’ın kararına karşı amayacaklarını, son durumun görevlerini sürdürmelerine imkân bırakmadığını belirtti. Safa Bey’e göre, sulh konferansı dolayısıyla yapılan müzakereler ve haberleşmelerin sonucunda İstanbul’da artık yapılacak bir şey kalmamıştır. Bu nedenle hükümet olarak konferansa yalnız millet meclisi delegelerinin gitmesi gerektiğini içeren bir

⁶⁷ Yazan: Eski Bir Politikacı, “Osmanlı Sarayı’nın Son Günleri”, “Ankara Telgrafı, Saltanatın Sona Erdiğini Bildiriyordu”, *Yeni Sabah*, 24 Mart 1950, nr. 3939, s. 4.

⁶⁸ Yazan: Eski Bir Politikacı, “Osmanlı Sarayı’nın Son Günleri”, “İstifa Haberi Birkaç Dakika içinde Dört Tarafını Dola mı tı”, *Yeni Sabah*, 25 Mart 1950, nr. 3941, s. 4.

beyanname yayımlamaya karar vermi lerd⁶⁹. Safa Bey istifanın Yıldız Sarayı'na verilmesi ile ilgili olarak da “Biz kuvveti aldı ımız yere iade ettik ba ka bir ey bilmiyoruz” demekle yetindi⁷⁰.

Heyet-i Vükela'ya memur Ahmet zzet Pa a ise basına yaptı ı açıklamada vekiller heyetinin istifa etti ini, istifa sebebinin ise “idare-i umura” devam imkân olmamasından ileri geldi ini söyledi. Saraya gitmeyece ini ve do rudan evine gidece ini söyleyen Ahmet zzet Pa a artık hiçbir i inin kalmadı ını ve geriye kalan i in Ahmet Tevfik Pa a'ya ait oldu unu ifade etti. Bâb-ı Âli'yi son terk eden Ahmet Tevfik Pa a'ydı. Nazırlar gittikten sonra yarım saat kadar odasında kaldı ve masasındaki özel evrakını her zaman kullandı ı ilaçlarını, e yalarını vs. aldıktan sonra bir yaverin koltu unda a ır a ır sadaret dairesinden çıkarak otomobiline do ru ilerledi. Ahmet Tevfik Pa a etrafını saran gazetecilere “istifa ettik, hepsi bu kadar” ekinde bir açıklamada bulundu. Gazetecilerin “ imdi saraya mı gidiyorsunuz” ekindeki sorularını ise cevaplandırmaya gerek görmeyerek arabasına bindi ve oradan ayrıldı⁷¹.

Di er taraftan kabine üyelerinden Dâhiliye Nazırı Ali Rıza Pa a ise *kdam* gazetesi muhabirine istifa ile ilgili olarak yaptı ı açıklamada içinde bulunulan durumun istifalarını gerektirdi ini söyleyerek kanunlar gere ince istifa eden kabinelerinin yeni vekiller heyeti olu turuluncaya kadar i leri idare ettiklerini, dolayısıyla kendilerinin de görevlerine devam edeceklerini belirtti. Padi ah vekâleten i lerin görülmesini Ahmet Tevfik Pa a'ya bildirmi ti. Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi istifa eden heyet adına u telgrafı yayımladı: “Heyet-i vükela ahval-i hazırda dolayısıyla müttefikan istifaya karar vermi ve yeni bir heyetin te ekkülüne kadar vekâleten tedvîr-i umûr eylemeyi takarrür ettirmi tir”⁷². Bundan da anla ılaca ı üzere, Ahmet Tevfik Pa a kabinesi istifa etmesine ra men yeni kabine kuruluncaya kadar görevine devam edecekti.

Ahmet Tevfik Pa a istifasını Padi ah'a takdim ettikten sonra Ayaspa a'daki kona ına dönmü tür. stifanın kabul edilip edilmedi ini konaktan soran *Ak am* gazetesi muhabirine Ahmet Tevfik Pa a'nın o lu Ali Nuri Bey istifanın kabul edildi ini söylemi tir⁷³. Sultan Vahideddin yeni

⁶⁹ *Ak am*, 3 Te rin-i Sani 1338/3 Kasım 1922, nr. 1478, s. 2; *leri*, 5 Te rin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr. 1707, s. 1; *kdam*, 5 Te rin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr. 9308, s. 1.

⁷⁰ *Peyâm-ı Sabah*, 5 Te rin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr.11836, s. 1.

⁷¹ Yazan: Eski Bir Politikacı, “Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri”, “ stifa Haberi Birkaç Dakika çinde ehrin Dört Tarafını Dola mı tı”, *Yeni Sabah*, 25 Mart 1950, nr. 3941, s. 4.

⁷² *kdam*, 5 Te rin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr. 9308, s. 1.

⁷³ *Ak am*, 5 Te rin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr. 1480, s. 1.

kabineyi kurmakla kimseyi görevlendirmemi tir⁷⁴. Görevlendirip görevlendirmeyece i de meçhuldü. Belki de yeni bir görevlendirme olmayacaktı. Zaten TBMM'nin kabul etmi oldu u 1 Kasım 1922 tarihli kanuna göre de ortada ne saltanat ne Padi ah ve ne de stanbul Hükümeti kalmı tı. Bunun böyle oldu unu elbette Yıldız Sarayı'nda oturan Sultan Vahideddin de biliyordu. te bu durum da bilindi i için Ahmet Tevfik Pa a kabinesi TBMM Hükümeti tarafından gönderilecek yeni bir talimata kadar vekâleten i ba nda bulunacaktı⁷⁵.

4 Kasım 1922'de istifa eden Ahmet Tevfik Pa a, stanbul Belediye Reisi Ziya Bey, Belediye Meclisi azasından Murat ve zzet beyler ile birlikte Refet Pa a'yı ziyaret ederek: “ *ehremaneti makamında bulunan zat, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin Reisi olmasına ve ehremini Padi ahın iradesiyle mansup bulunmasına nazaran, dü en bir saltanattan aldı ı kuvvet ve salâhiyyetle ehremininin halk i lerine nezaret etmesi mümkün olmayaca ndan ve 2 Kasım 1922 tarihinden itibaren eski hali tanımamakta olduklarından, vazifeleri o tarihten itibaren hitam buldu unu*” söylemi lerdı. Böylece hükümetten sonra stanbul Belediye Ba kanlı ı'nın da durumunun ne olaca ı konusu gündeme gelmi ti. Tıpkı sadaret görevinde oldu u gibi, Belediye Ba kanlı ı da Padi ah tarafından atama yoluyla belirleniyordu. Oysa imdi saltanatın kaldırılmasından sonra Belediye Ba kanının da dayanak noktası ortadan kalkmaktaydı. Bu durumda o makam da hükümsüz olmaktaydı. te bunu dü ünen heyet Ankara'nın stanbul'daki temsilcisi Refet Pa a'dan bu konuda görü ve talimat istemi ti⁷⁶.

Refet Pa a, stanbul Hükümeti'nin istifa etti i haberini bir telgrafla Ankara'ya bildirmi tir. Bu telgraf Ankara'ya ula tı ı sırada Mustafa Kemal Pa a, yakın arkada larıyla Ankara'da eski Türkoloji binasında, kendisinin yeti tirdi i ve yanında gezdirdi i ö rencilerin piyesini izlemekteydi. Refet Pa a'nın gönderdi i telgraf Mustafa Kemal Pa a'nın emriyle orada hazır bulunanların huzurunda okunmu tur. Halk Mustafa Kemal Pa a'ya co kulu tezahüratta bulundu⁷⁷.

Refet Pa a'nın bu telgrafı 4-5 Kasım 1922 tarihli cra Vekilleri Heyeti toplantısında okunmu tur. Sonradan cra Vekilleri Heyeti stanbul'un idaresi

⁷⁴ Çetiner, *age*, s. 258.

⁷⁵ ATASE, (SH 21-B), Kutu 1719, Gömlek 110, Belge 110-1.

⁷⁶ “Refet Pa a stanbul'da”, *Yakın Tarihimiz, Birinci Me rutiyyetten Zamanımıza Kadar*, C. 3, S. 35, 25 Ekim 1962, s. 259.

Tevhid-i Efkâr, 5 Te rin-i Sani 1338/5 Kasım 1922, nr. 3534, s. 3.

⁷⁷ *Atatürk'ün Sırda ı Kılıç Ali'nin Hatıraları*, s. 187.

hakkında bir talimatname kaleme alarak Refet Pa a'ya gönderdi⁷⁸. Bu talimatname ile stanbul'daki bütün devlet dairelerinin durumu netlik kazanmış ve bunlar TBMM'nin idaresi altına alınmıştır. Ayrıca bu talimatname ile Dâhiliye, Hariciye Nezaretleri kapatıldı ve yabancı ülkelerdeki Osmanlı elçilerinin görevlerine de son verildi⁷⁹.

TBMM Hükümeti stanbul'a gönderdiği talimatnamenin arkasından aldığı bir dizi kararlarla stanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920'den itibaren imzaladığı ve imzalayacağı anlaşma ve sözleşmeleri de tamamen feshetti⁸⁰.

Sonuç

Türk stiklâl Mücadele'sinin 1922'de Yeni Türk Devleti'nin zaferi ile sonuçlanması, ardından tilaf Devletleri'nin Lozan Barış Konferansı'na zaferin asıl sahibi olan Ankara Hükümeti ile stanbul Hükümeti'ni birlikte davet etmeleri, bu davetin stanbul cephesinde olumlu kararlanması, stanbul Hükümeti'nin tarihe karışması sürecince önemli bir gelişmedir. stanbul Hükümeti Lozan Konferansı'na katılma konusunda oldukça ısrarcı bir tutum sergilemiştir. Nitekim Sadrazam Ahmet Tevfik Pa a'nın önce Mustafa Kemal Pa a ile ve ardından, stanbul Hükümeti adına TBMM Başkanı ile teması geçmesi bu konuyu TBMM'nin gündemine taşımıştır. stanbul Hükümeti bu tavrı ile o tarihte stanbul'daki hükümetin varlığının artık hiçbir şey ifade etmediği gerçeğini göz ardı etmiştir. stanbul Hükümeti'nin barış görüşmelerine Ankara Hükümeti ile birlikte temsilci gönderme konusundaki çabaları, TBMM'de büyük tepkilere neden olmuş ve saltanatın kaldırılması sürecini hızlandırmıştır. Lozan Barış Konferansı öncesinde stanbul-Ankara arasında yapılan yazışmalar stanbul Hükümeti'nin devamına imkân kalmadığını ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

1. Resmi Yayınlar

TBMM ZC (TÜRK YE BÜYÜK M LLET MECL S ZABIT CER DES)

TBMM ZC, 1, C. 24, . 3.

2. Arşiv Vesikaları

a) **ATASE ARŞİVİ (GENELKURMAY ASKER TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI ARŞİVİ)**

⁷⁸ BCA, Fon 030.18.01, Yer 06.34.16. Ayrıntılı bilgi için bk. Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Pa a*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2011.

⁷⁹ *Peyam-ı Sabah*, 6 Kasım 1338/6 Kasım 1922, nr. 11837, s. 2.

⁸⁰ BCA, 030.18.01/01.01.11, Dosya nr. 245-99.

LOZAN BARIŞ KONFERANSI ARIFESİNDE İSTANBUL-ANKARA MÜNASEBETLERİ VE İSTANBUL
HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI

ATA. ZB, Kutu No: 33, Gömlek No:51, Belge No: 51-1, 51-2.

ATA. ZB, Kutu No: 33, Gömlek No:51-4,51-5.

SH 21-B, Kutu 1719, Gömlek 110, Belge 110-1.

b) BCA (BA BAKANLIK CUMHUR YET AR V)

BCA, Fon 030/10, Yer 202/379/3.

BCA, Fon 030.18.01, Yer 06/34/16.

BCA, 030.18.01/01.01.11, Dosya nr. 245-99.

c) TTK.TP. (TÜRK TAR H KURUMU TEVF K PA A DOSYASI)

TTK, TP, Kutu 18, Gömlek 36, Belge 36.

TTK, TP, 17, Gömlek 26, Belge 26.

3. Gazeteler

Ak am

kdam

leri

Tevhid-i Efkâr

Peyam-ı Sabah

4. Kitaplar

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1919-1920, C. I- II Milli E itim Basımevi, stanbul 2001.

Atatürk'ün Sırda ı Kılıç Ali'nin Hatıraları, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı stanbul 2006.

Ay1 11, Metin, *Mare al Ahmet zzet Pa a*, TTK Yayınları, Ankara 1997.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a 1*, Hzl: Osman Selim Hocahano lu), Temel Yayınları, stanbul 2002.

Çetiner, Yılmaz, *Son Padi ah Vahdeddin*, Milliyet Yayınları, 8. Baskı, stanbul 1997.

Özalp, Kazım, *Millî Mücadele 1919-1922*, TTK Yayınları, Ankara 1998.

Kili, Suna, *Türk Anayasaları*, Tekin Yayınevi, stanbul 1982.

Satan, Ali, *Halifeli in Kaldırılması*, Gökkuşbu Yayınevi, stanbul 2008.

Sonyel, Salâhi, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtulu Sava ı*, C. III, Ankara 2008.

Tansel, Selahaddin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV, Milli E itim Basımevi, stanbul 1991.

Tural, Mehmet Akif, *Saltanatın Otopsi si veya Milli Hâkimiyet Yolunda Çekilen Çileler*, Atatürk Kültür Merkezi Ba kanlı ı, Ankara 1997.

Türkgeldi, Âli, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Güney Matbaacılık, Ankara 1948.

Ulu , Na it Hakkı, *Halifeli in Sonu*, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, stanbul 1975.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, C. 2, stanbul 1997.

5. Makaleler

Aydo an, Erdal, “Tüm General Arif Hikmet Gerçekçi'nin Günlü ünde Refet Pa a'nın stanbul'a Gidi i Kar ılanması ve stanbul'daki lk Günleri”, *Ankara Üniversitesi Türk nkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 27-28, Kasım 2001, s. 253-261.

“Rauf Orbay'ın Hatıraları”, *Yakın Tarihimiz, Birinci Me rutiyetten Zamanımıza Kadar*, C. 4, S. 41, stanbul 6 Aralık 1962, s. 47-56.

“Refet Pa a stanbul'da”, *Yakın Tarihimiz, Birinci Me rutiyetten Zamanımıza Kadar*, C. 3, S. 35, 25 Ekim 1962, 256-261.

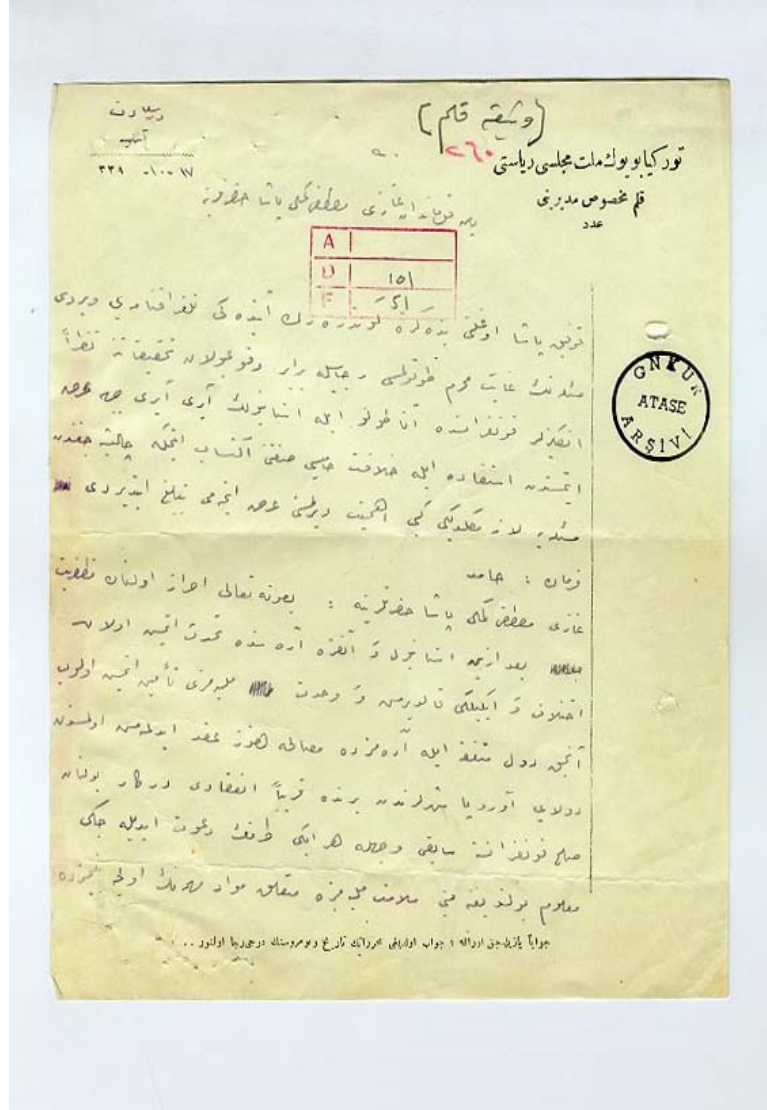
Serto lu, Mithat, “Mustafa Kemal Pa a le Son Sadriâzâm Ahmet Tevfik Pa a'nın Münasebetlerine Dair Belgeler”, *Milli Kültür*, S. 63, Aralık 1988, 100-104.

6. Tezler

Çetin, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Pa a*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk lkeleri ve nkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamı Doktora Tezi, Konya 2011.

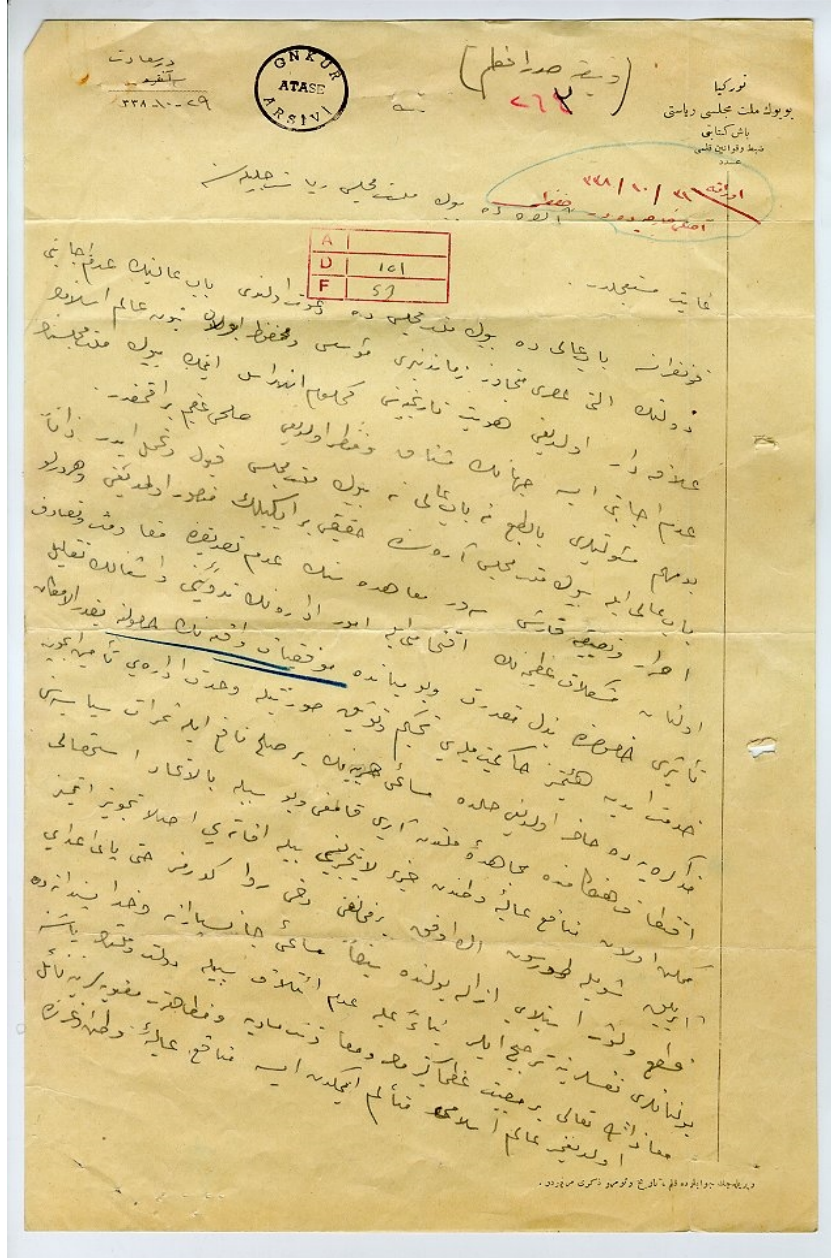
EKLER

Ek 1

ATASE ARŞİVİ, ATA ZB., Kutu No: 33, Gömlek No:51, Belge No: 51-1, 51-2: Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın oğlu Ali Nuri Bey aracılığı ile TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 17 Ekim 1922 tarihli telgraf.

Ek 2.

ATASE ARŞİVİ, ATA ZB, Kutu No: 33, Gömlek No:51-4,51-5: Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın TBMM Başkanlığı'na çektiği 29 Ekim 1922 tarihli telgraf.

Ek 3.

İkbal

1876 - 1911 - 1916 - 1922 - 1926 - 1938

1911 - 1916 - 1922 - 1926 - 1938 - 1944 - 1950 - 1954 - 1958 - 1962 - 1966 - 1970 - 1974 - 1978 - 1982 - 1986 - 1990 - 1994 - 1998 - 2002 - 2006 - 2010 - 2014 - 2018 - 2022

هیت مرخصه مزى كونورمك اوزره
(كل جمال) واپورى يازين استانبولدن
ازمير عر كرت ايليه حيدر

جمعه 11 شعبان 1341 هـ
13 - 2 - 1922
العدد 1000
التاسيس في سنة 1308 هـ

بى كى اى تاليه قابيلدهنى شرق مستنكى تىك
مذا كرمنده مسالىرورا نه فقط متيقظ.
نه حر كرت اتيكه قارور بربور

توركا بىوك ملت مجلسى . بىك توركا دولتلك اساسلىرى تورورق داخل اولديغىمىز بىك دوره تاريخى بىي اعلان ايله دكن صوكره

استابول مسلمانلىرى ده برلربى تريك و تونارخى كوفى تسعيد اتيلدىلر . بو معظم كوفى ستون ملتزمه

تريك و جناب حقاك توقفات . مبخانه سنى نياز ايلرز .

مليت انقلابى و انا دولو

تور دولتلك حاكمه هردولتلىق دانا نه فقط ملت دانا نه فقط ملت دانا
تور دولتلك حاكمه هردولتلىق دانا نه فقط ملت دانا نه فقط ملت دانا
تور دولتلك حاكمه هردولتلىق دانا نه فقط ملت دانا نه فقط ملت دانا

توركا بىوك ملت مجلسى رئيسى مصطفى كال پاشا حضرتلرلك توفيق پاشايه حوايى

تور دولتلك حاكمه هردولتلىق دانا نه فقط ملت دانا نه فقط ملت دانا
تور دولتلك حاكمه هردولتلىق دانا نه فقط ملت دانا نه فقط ملت دانا

توركا بىوك ملت مجلسى رئيسى مصطفى كال پاشا حضرتلرلك توفيق پاشايه حوايى

انتالباده وضعيت

بى كى اى تاليه قابيلدهنى شرق مستنكى تىك
مذا كرمنده مسالىرورا نه فقط متيقظ.
نه حر كرت اتيكه قارور بربور

توركا بىوك ملت مجلسى رئيسى مصطفى كال پاشا حضرتلرلك توفيق پاشايه حوايى

تور دولتلك حاكمه هردولتلىق دانا نه فقط ملت دانا نه فقط ملت دانا
تور دولتلك حاكمه هردولتلىق دانا نه فقط ملت دانا نه فقط ملت دانا

هيت مرخصه مزى ازميردن المنى ايجون

بى كى اى تاليه قابيلدهنى شرق مستنكى تىك
مذا كرمنده مسالىرورا نه فقط متيقظ.
نه حر كرت اتيكه قارور بربور

تسطى بى چاغير بربور

بى كى اى تاليه قابيلدهنى شرق مستنكى تىك
مذا كرمنده مسالىرورا نه فقط متيقظ.
نه حر كرت اتيكه قارور بربور

سلمان نظ بىك

بى كى اى تاليه قابيلدهنى شرق مستنكى تىك
مذا كرمنده مسالىرورا نه فقط متيقظ.
نه حر كرت اتيكه قارور بربور

İleri, 4 Teşrin-i Sani 1338/4 Kasım 1922, nr. 1706: Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın telgrafi ve Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevabın yer aldığı bir haber

